

A „KUTYA”-METAFORA RATKÓ JÓZSEF KÖLTŐI VILÁGÁBAN

CS. JÓNÁS ERZSÉBET

A huszadik század hetvenes éveiben Közép-Kelet-Európa nemzeti kultúráinak költészetében megjelenik egy új költőtípus. Az e csoportba sorolható lírikusok a közös társadalom- és kultúrpolitikai presszióval szemben, ha közvetetten is, de tiltakozó attitűddel léptek fel, a „valóságos szocializmus” öngazoló mechanizmusaival szemben a *homo ethicus* egyetemes és szubjektív szabadságvágyának a megfogalmazói voltak. Költészetükben metafizikus mélységekig keresik a választ az élet értelmére, s önmaguk életét a verseikben megfogalmazott életfilozófiához nem-hibátlan példaként mutatják fel: A szabadságnak számukra nincs alternatívája. A szabadság negatív jelenvalósága éppen a hiánnyal követeli a költői *én* világában a *szabadságvágy* mellett a *szabadságteremtés* szándékának egyre feszítőbb megvallását. A természet apró jeleit e gondolatkör képzet-társításain keresztül szemlélik a költők, s ahogy tudatosodik bennük a szabadságtól való megfosztottság társadalmi életelménye, úgy rétegződik rá a természetre a tiltakozó, szembenálló ember mentális képe, majd teljesen elfedi azt a *homo ethicus* halállal szemben is vállalt belső szabadságának bátor hirdetése.

A „kutya”-metafora az egyetemes és az európai kultúrák szimbólumrendszerében hagyományosan a *szabadság* fogalomkörének jellegzetes megszemélyesítője. Hol a szabadság hiányát jelképezi (Petőfinél *A farkasok dalával* szembeállítható *A kutyák dala*), hol ellenkezőleg a szabad természet részeként jeleníti meg a függetlenséget. Választásunk ennek a metaforának szemantikai és pragmatikai funkcionális összetevő elemzésére különös ok miatt esett. A fent említett korszak két jól ismert, hasonló alkatú magyar és orosz költője a „kutya”-metaforát kitüntetett gyakorisággal használta. Ratkó József és Vlagyimir Viszockij életművének érintkezési pontjait annak okán kerestük, hogy feltételeztük, Viszockij több ezerre tehető dalából Ratkó, ha nem is előre megtervezett módon, de mindenképp a halála előtti évek konfliktusokkal terhelt lelkiállapotától, s költői jelrendszerétől, nyelvhasználatától vezérelve választotta ki éppen a kötetében fordításként szereplőket.

Ratkó József (1936–1989) a múlt század hatvanas, hetvenes éveiben a magyar irodalom fiatal lírikusainak reményteljes alakja Nyíregyháza mellett, Nagykállóban élt. Vállalva a vidéki létet nevelőként, tanárként, majd könyvtárigazgatóként dolgozott. Költészetét az egész ország ismerte, s elismert népi indíttatású alkotója volt az irodalomnak. Személyes léte, költői arculata számos síkon hasonlóságot mutat Vlagyimir Viszockij (1938–1980), a tragikus sorsú orosz költő-énekes sorsával. Mindketten a kor lázadó, makacs önfejűséggel szabadságot követelő dalmokai voltak. Ezt a szabadságot önmaguk számára mindennel dacolva, önpusztító módon, életüket idejekorán elégetve is meg akarták szerezni.

Ratkó költészetének csak egyik fele az írott mű, a vers csak szimbólum, hologram, a szabadság hologramja. Magamagát mutatja föl élő példaként: félelmeket és kínokat, esendőségeket, reménycsorbulásokat, örökös harcait a szándék és tett etikai egységének megóvásáért, s végül a hallgatásait – írja róla GÖRÖMBEI ANDRÁS (GÖRÖMBEI: 1996.). Viszockij a nyakába akasztott gitárral énekli el ugyanezt. De játssza színpadon Hamlet szerepében, s éli személyes életében a híres lengyel származású francia filmcsillag,

Marina Vlady oldalán. Az enyhülést adó mámor segített mindkettejük esetében elviselhetővé tenni az érzékeny lélek számára elviselhetlent: a korba nem illően öntörvényű szabadságra kárhozott ember hatalomtól való béklyóba verettségét. Ezt nem enyhítette a hatalom árnyékában „vigasztalásként” odavetett talmi dicsőség aranyláncának fénye sem.

Viszockij dalai az 1980-as évek végén kerültek Ratkó József alkotói látóterébe. Abból az alkalomból kapott a versfordításokra megbízást, hogy 1987-ben hazájában posztumusz Állami-díjjal tüntették ki a tragikusan fiatalon elvesztett orosz színész-énekest, költőt, dalnokot. Ekkor tisztelgés gyanánt Debrecenben *Csend hangjai* címmel Horányi László színész Viszockij-estet állít össze, s a versek lefordítására a Debrecenhez is kötődő költőbarátot, Ratkó Józsefet kéri fel. Még ha a felkérés véletlen is, témaválasztásában nagyon is találó, mert látni fogjuk, Viszockij gondolati és képvilága szervesen beleillik Ratkó ekkorra kiérlelődött életszemléletébe. Jól körvonalazható, hogy a magyar költő miért pontosan ezeket a verseket választotta ki fordításra. Ratkó számára a halála előtti évben Viszockij versei kapaszkodók voltak, mintegy személyes tragédiák útján megszenvedett, mégis-etikával vállalt életfilozófiáját fogalmazták meg újult, elementáris erővel. A versek 1988 januárjában a *Magyar Ifjúság* című hetilapban jelentek meg (*Magyar Ifjúság*, 1988. jan. 22. 4. 25–25) az irodalmi rovatban az Állami-díj apropóján. Ezt követően az életművet gondos kézzel rendező Babosi László jóvoltából Miskolcon, a Felsőmagyarország Kiadónál 2000-ben *Ratkó József összes művei I.* kötetének versei között, immár gyűjteményes formában kaptak helyet (Ratkó 2000. 338-349).

Két, szinte párhuzamos, tragikusan önpusztító sors az övék, amely önégető fáklyaként az élet korán kihunytt lángjával mutat vissza a korra, amelyben élt. Mind az orosz Viszockij, mind a magyar Ratkó József példázatát a sors sújtotta esendő ember igazolhatja vissza ma is a legautentikusabban.

Dolgozatunk Ratkó saját verseinek és Viszockij-fordításainak szemantikai elemzésére egyetlen immutációs alakzat, a „*kutya*”-metafora keretein belül tesz kísérletet. A fordítások fókuszát adó befogadói *élményt* a ratkói életmű egészét átszövő, s a szövegkohéziót megteremtő közös alaptéma, a szabadság keresését, s annak fejlődését a nyelvi egységek, a metaforikus szerkezetek alakzatai felől közelítjük meg. Ratkó Viszockij-fordításai ilyen értelemben szerves egységet képezve folytatják ezt a sort, mintegy befejezve az ereje fogytán torzóban maradt magyar költői pályát. A Viszockij-fordítások a következők: *Amikor a dal...*, *Dal a sorsról*, *Levél a kiállításról (1-2)*, *Marinának*, *Lírai dal*, *Elegem van...*, *Nyinka*, *Elhagytam Oroszont* (Ratkó 2000. 338-349). Ezek közül a „*kutya*”-metafora kapcsán most csak az első kettőt veszünk elemzés alá.

Ratkó műfordításait a nyelvi testet öltött, verstémakként vizsgálva megállapítható, hogy Viszockij versei két, a szabadsághoz szorosan kapcsolódó fogalomkör kapcsán ragadták meg a magyar költőtárs figyelmét: az egyik az *elmúlás*, a *sors és a felelősség* kérdése. A tetteinkkel való végső elszámolásuk elveinknek megfelelően a halál ellenében is a szabadság választása. A másik fő téma a *férfi-nő kapcsolat* mint a belső szabadság, ha pillanatokra is, de az ember által megélhető misztériuma, az önfeladás fölött győzedelmeskedő szerelem, az Erosz halálán átsegítő jelenléte.

Dolgozatunk először Ratkó saját verseit veszi sorra, s eközben az első témakörhöz tartozó fordításokkal egységes rendszerben tárgyalva a „*kutya*”-metafora jelentéseire összpontosítunk. Ezt követik a fordítások. Az *Amikor a dal... és Dal a sorsról* Vi-

szockij-versek és Ratkó költészetének képi hasonlóságát a fordításstiliztikai elemzést is segítve a metaforák szemantikája mentén vizsgáljuk.¹

Ratkó József költői hagyatékában mindössze kilenc verset érint a „kutya”-metafora. Ezek az időtengelyen 1966 és 1988 között helyezkednek el. A meghatározó életélmény mint központi téma variációiként kezdetben a szabadság természetbeli szemlélődő megjelenítése, majd a szabadság vágya, s végül a vállalható élet egyetlen értelmeként az érte folytatott heroikus küzdelem felmutatása kap képi megfogalmazást.

Joggal állíthatjuk, hogy Ratkó saját verseinek – mind tematikusan, mind a nyelvi jelek szintjén – szerves társai a Viszockij-fordítások. Vizsgálódásunk határait a „kutya”-metaforát középpontba állítva, s a témafejlődést érzékeltetve is kijelölhetjük. (A tárgyalandó kilenc vers szemantikai síkváltásait rendszerező áttekintésként a bekeretezett kulcsszavakkal emeltük ki.)

Ratkó első kötetében, a *Félelem nélkülben* (1966.) a *Nyári napló* három rövid, szándékosan kisbetűs címmel ellátott négy sorosa épül a „kutya”-metaforára: a *pillanat*, az *eső után* és a *forgószél*. Az 1968-ban megjelent *Fegyvertelenül* kötet *Bokor* című verse határvonal, hiszen itt érhető tetten az ember mentális képének a természetábrázolásra ráarakódó, s egyre dominánsabbá váló első megmutatkozása. A kötet címadó verse ennek szellemében születik, s benne a „kutya”-metaforának nemcsak a hasonlítottja, hanem a hasonló, az emberarcú kutya érzelmi kisugárzásai, személyiségjegyei is változnak: a szelíd, vidám, játékos kiskutya helyett megjelenik a veszett, harapós, kóbor eb. A *Gyermekholmi* darabjai között (1980.) bukkan fel ismét a *kutya*-motívum a *Domb* című négy sorosban mint a kóbor állat szánandó képe. A *kő alól* (1987.) kötet tragikus hangú versei között az *Eleven öledből* egyetlen jelzője igei metaforaként hozza vissza újra a félelemtől szűkülő kutya képét. Közvetlenül ezek után, 1988 januárjában születnek a „kutya”-metaforákra épülő Viszockij-fordítások, amelyekben allegorikus erővel jelenik meg a szabadságvágy a kaszás halál elől bordáit törő, menekülő kutya képében, s végül a végzetterhes sors mint elúzhetetlen, az embert mindenhova követő, kóbor állat története lel balladai megfogalmazást.

A „kutya”-metafora és a humanizált természet

A „kutya”-metaforákat mint immutációs szemantikai alakzatokat vizsgáljuk, de kitérünk grammatikai motiváltságukra is. A szemantikai alakzatok közös sajátosságán túl, vagyis hogy a szavak elsődleges szótári jelentése és a szövegösszefüggésből kibomló jelentés között feszültség jön létre, azt is szemügyre vesszük, hogy milyen jelentésbeli és hangulati változásokon megy át versről versre a kép. Fontosnak tartjuk a pragmatikai *én*, az önmegvalló első személy viszonyát a „kutya”-metaforával érzékletessé tett tárgyi-fogalmi világhoz.

¹ A Viszockij-versek eredeti orosz szövege, a szögletes zárójelben megadott nyersfordítása, valamint Ratkó József kötetbeli műfordításai a dolgozat végi mellékletben *teljes terjedelemben* olvashatóak.

A *Félelem nélkül* (1966.) kötet *Nyári napló* címmel keretezett három négysorosából az első:

a pillanat

Kék volt az ég és mozdulatlan;
Kis szél ugrándozott a porban,
Futott, ugrált előttem, s én
minduntalan belébotoltam.

A *kutya* képe az ég mozdulatlanságával ellentétet képezve intenzív mozgást kifejező igei, s egy melléknévi metaforával jelenik meg. Az ellentét a mozdulatlanság – mozgás oppozíción túl az ég – föld fent és lent térviszonyban is megvalósul. A földön a port kavaró szél kiskutyaként ugrándozik: *Kis szél ugrándozott a porban, / Futott, ugrált előttem.* A melléknévi metafora a kiskutya méretét a szélre viszi át, így tárgyiasítja a megfoghatatlant. A pragmatikai *én* kiegyensúlyozott lelkiállapotát a természet szó szerint is felhőtlen, konfliktusmentes pillanatképe sugallja.

A következő négysoros az:

eső után

Megáll, fúj, rázogatja
magát egy lelkes kis bokor,
hogy szinte prüszköl! – száll a víz
bundaszagú ágairól.

Az újabb *kutya*-portré a címmel oki-következményes viszonyban van, s megint csak igei metaforákra épül. A „lelkes kis bokor” olyan, mint egy prüszkölő, bundájából a vizet kirázó kiskutya. A „bundaszagú ág” melléknévi teljes metaforája a bokor poros, esőverte lombjának szagát kapcsolja az ázott kiskutya szagához. Az előző, s az ezt követő rövid versekhez hasonlóan a szemléltő mentális képe nyugodt, a természet szabadságát a költő magáénak is érzi.

A *forgószelel* című miniatűr az előző csonka metaforák után a címmel együtt teljes metaforát ad, ahol az elvont hasonlított a forgószelel, s a hasonló a *minttel* kapcsolt állapotjelölő kutyakölyök. Megszemélyesítő igei metaforái: „*Farkába kapott és nyüszít / és pörög, pörög / maga körül veszettül*” a mozgás intenzitásának fokozását a hátravetett beszélt nyelvi stílusértékű határozóval teszik teljessé:

forgószelel

Farkába kapott és nyüszít
és pörög, pörög
maga körül veszettül, mint egy
játékos kutyakölyök!

A „kutyakölyök” normatív szóhasználat helyett a „kutyakölyök” közvetlen hangulati hatású, beszélt nyelvi stílusértékét egy detrakciós hangalakzat, *szinkopé* biztosítja.

A „kutya”-metafora és a magányos ember

Ratkó következő kötete a *Fegyvertelenül* (1968.). Ebben utoljára jelenik meg a gondtalan, játékos kutya képe a bokor emberközeli megszemélyesítéseként. Az igei metaforák a játszó kölyökkutyát elevenítik meg a szélrázta bokor hasonlójaként. Az ág a kutya farka, a szél pedig a szájba vehető játék, amit a kutya elejt, majd utána kap:

BOKOR

Csóválja ágát a bokor,
meglapul, reszket boldogan.
Szeretne játszani velem,
mert én is gazdátlan vagyok.
Szájába fogja a szelet,
elejti, utána kap.
Rám néz okos kökényszemével,
megszagol, kezemre nyalint.

De most nincs kedvem játszani.
Homlokom megkövesedett;
Szemem mint régi szobroké,
nézi az időt, s könnyezik.

Fontos mozzanat e versben, az említett szemantikai váltás a kutya ábrázolásában. Az eddigi megszemélyesített természet gondtalan szabadságélményére ettől kezdve mindig rávetíti árnyékát a pragmatikai *én*, a szemlélődő költő lelki szorongása: „Szeretne játszani velem, / mert én is *gazdátlan* vagyok”. Itt a komplex képet két szemantikai váltás is biztosítja: a „Rám néz okos *kökényszemével*” sorban az igei metaforát tartalmazó mondat instrumentális toldalékú főneve melléknevesült főnévi teljes metafora (a kutya szemét hasonlítja a bokor terméséhez). A bokor mellett egy villanásra a költő is hasonlatossá válik a kutyához: mindketten *gazdátlanok*. A vers utolsó négy sora e komor, a költői pálya végére teljesen eluralkodó életérzés kifejezésére egy másik metafora-rendszer indít el. Ez a Ratkó költészetében sokak által elemzett, s önmaga önéletrajzi vallo-másában is értelmezett *kő*-metafora (vö. MÁRKUS: 1994., GÖRÖMBEI: 1996., JÁNOSI: 1999.).

A *Fegyvertelenül* kötet (1968.) címadó darabja elszakad a természeti jelenségek vagy a tájba illő flóra megszemélyesítő ábrázolásától. A *kutya* képét az ellenséges tárgyi-technikai valóságra, a zord fegyverekre vetíti a költő. Figyeljük meg a második és két utolsó versszakot a „*kutya*”-metaforákkal:

(...)
Az ember veszett, harapós
Gépeket nevel gyilkolásra.
A halál földünkre tapos,
akárha páncélos bogárra.

(...)

magányos, kóbor fegyverek
imbolyognak új célt keresve,
s vonítanak, mint az ebek,
halott teremtoikre lesve.

Ma azt gondolom, kellene
Fegyver nekünk is, szelídeknek.
Fegyvereket ölnék vele,
Hisz akik nem ölnek, megöletnek.

A *jó* pusztulásának apokaliptikus víziója egymásba szövődő metaforák, hasonlatok rendszerével válik képileg és érzelmileg is szemléletessé. Ennek a kifejtésnek is fontos eleme a „*kutya*”-metafora. Az ember mintha kutyát nevelne, s tanítana meg ölni, úgy teremti meg a technika bonyolult csodáit, amelyek öntörvényűen működésbe lépve saját „gazdáikat” pusztítják el. A *gépek* jelzői – *veszett, harapós* – kutyákat idéző melléknévi csonka metaforák. A „*magányos, kóbor fegyverek / imbolyognak új célt keresve / s vonítanak, mint az ebek, / halott teremtoikre lesve*” versszak képileg az elvadult, kiéhezett állathoz közelítik megszemélyesítéssel, belső hasonlattal az öntörvényűen az emberre támadó tárgyakat. De a magányos ember, a *gazdátlan* ember ugyanúgy válhat pusztító fegyverré mások kezében, embertársai ellenében, mint a technika tárgyi eszköze. Vagyis a szabadság ára a belső és külső „fegyverzet” megszerzése, amellyel *mi, szelídek* megvédehetjük magunkat a gonosz fegyverekkel szemben. A zárósorokban az „aki fegyvert ragad, fegyver által vész el” prófécia nyílt tagadása a pragmatikai *én*, a szelídeket képviselő költő teljes kétségbeesését vetíti elénk. Az ember saját nevelte harci ebeit, a fegyvereket fegyverrel képes csak megfékezni: „*Fegyvereket ölnék vele, / Hisz akik nem ölnek, megöletnek*”. Hogy milyen ez a szelídeket képviselő, *hiteles* ember, ez a későbbi versek, s a fordítások egyetlen központi témája.

A *Gyermekholmi* ciklusban (1980.) még egyszer visszatér a „*kutya*”-metaforáján keresztül a természetábrázolás Ratkó lírájában. A kopár dombon magányosan álló nyárfa a kóbor, sovány kutya képében nyer megszemélyesítést. A kép duplázódik, mert úgy érezhetjük, a szél, ami a domb lábainál *lapul*, maga is kutya. Emlékezzünk a szél korábbi kutya-ábrázolására (kis szél, forgószél). A melléknévi metaforák (*kóbor* domb, *sovány* hátulján) mellett igei metaforák (*lapul, szagolgatja, farkát csóválja*), s végül főnévi metafora teszi sokoldalúan szemléletessé a képet (a kutya *farkaként leng* a nyárfa):

DOMB

Kóbor domb – bordája kiáll.
Lapul a szél lábainál,
szagolgatja, farkát csóválja:
sovány hátulján leng a nyárfa.

Ez a metaforalánc azonban már egy más költői szemlélet mentális tartalmát vetíti rá a kép ábrázolására: a belső egyensúlyából kizökken, világlátásában gyökeresen megváltozott pragmatikai *én* nézőpontja kap hangulati kifejezést. Mivel a szemlélő pozíciója negatív, minősítő rendszere lelkiállapota eszerint vetül rá a kép minden mozzanatára, érzelmileg komoran színezi a metaforikus szerkezetek szinonimakészletét, hiszen a költő maga is sorstársa a *kóbor domb*nak.

A „kutya”-metafora és a hiteles ember

Ratkó utolsó kötete, *A kő alól* (1987.), a félelem érzékletes kifejezőjeként egyetlen jelzővel hozza csupán vissza a *kutya* képét:

ELEVEN ÖLEDRŐL

Bíznak a kések. Január van.
Nyakunkról álmodik a hóhér.
Meleg nyakadról álmodom,
álmodom eleven öledről,
s mosolygok rendületlenül.

Megóvni csuklót, csigolyát,
egyetlen esély: a mosoly;
egyetlen esély: bátor arcunk.
Mert szem ha szűkül, száj ha ráng,
megdicsőül akkor a kés.

Az elemzésük középpontjába állított „kutya”-metafora itt egyetlen szétírt szerkezetben bukkan fel igei metaforát képezve: „szem ha szűköl”. A szem *pars pro toto*, az egész ember helyett áll, szinekdoché. A szem a lélek tükre, amelyben a félelem leginkább visszatükröződik. A kutya félelmében *szűkölő* hangot ad. A látás és a hallás érzékterületeinek képi összekapcsolásával szinesztézia, amely fokozza az emberi félelem érzéki benyomását. A vers többi képi jelentését most nincs lehetőség elemezni, de fontos jelezni a szabadságra vágyó ember belső tartásának mozzanatain túl a szerelem mint védelmező erő egyetlen végső menedékét Ratkó számára: tragikus egyéni sorsa, tízévesen elvesztett kisfia fölötti vigasztalhatatlan bánata, s esendő önmagával vívott harca a megmaradáshoz nélkülözhetetlen erőt a szerelemből véli meríteni. Fontos e szemantikai mozzanat lényegi része utolsó verseiben. Ez is összekapcsolja azokat a Viszockij-fordítások üzenetével: Nem a halálra, hanem az életre kell készülni, harcunkat a szabadság megélése és nem a mártírium vágya kell, hogy vezérelje.

1988 januárjában készül el az első Viszockij-fordítás, amelyben a *homo ethicus*, a Ratkó számára hiteles ember szabadságküzdelve új erővel jelenik meg. Az *Eleven öledből* vers dacos erejével, s új lendületű komplex képi megoldással kap ábrázolást a téma. Itt a *kutya* nem egy villanásra jelenik meg, hanem az allegorikus verset teljesen betöltő, epikus cselekményességgel teli képsor hőse. Viszockij verse 1973-ban született, de jelentésrétegei tizenöt év múltán mind az orosz, mind a magyar valóságra érvényesek voltak. A képeket kísérő konnotációk a mai, huszonegyedik századi olvasó befogadói horizontján azonban paradox módon talán világosabbak, mint a korabeli lehetséges értelmező számára.

Ha az orosz eredeti szöveg képeit tüzetesen megvizsgáljuk, észrevehető – a szögletes zárójelben megadott szó szerinti fordítás segít ebben –, hogy már a második versszak az oroszban részleteire szedve, konkrétan megjeleníti a láncra vert *kutya* alakját, Ratkó viszont a *bilinc*s képével közvetlenül az emberre viszi át a metafora értelmezési irányát. Némiképp általánosítással használja mind a „*bilinc*s” szót a „*lánc*”, mind a „*nem lehet*” modális állítmányi szó jelentését a „*nem tudom*” helyett. (A versszövegeket lásd a Mellékletben.)

Ratkónál:

(...)
Nem lehet a tisztelet bilincsét
gyöngye foggal magamról lerágnom.
Ki rángatja a tölgykapu kilincset?
Ki dörömböl csonttal a vaspánton?
(...)

Viszockij versének második versszaka szó szerinti fordításban így szól:

[A tisztelet öntöttvas láncára vertek,
S a dicsőség láncszemeivel nem bír a fogam...
Hé, ki döngeti a tölgyfakapu
Kovácsolt kopogtatóját lábszárcsontokkal!..]

Az első két sorban a *tisztelet* és a *dicsőség* nem csupán a korabeli orosz politikai közhelyszótár itt iróniával használt eleme, hanem a leláncoltság mértékének fokozása is. Utalásai a '70-es évek valóságára egyértelműen jelzik a korabeli orosz kultúrpolitika taktikáját, amellyel a szovjet arculatot sértő, költő „fenegyerekeket”, például Jevtusénkot, Viszockijt és másokat meg akartak zabolázni. Olyan *tisztelet- és dicsőségövezte* társadalmi protokollstátuszokat, címeket kínáltak fel nekik, amelyeket kénytelenek voltak elfogadni, mert anyagilag ezek biztosították viszonylagos szabad mozgásukat a világban. Cserébe a rendszerrel lojális magatartást követelték meg tőlük. Jevtusenko így lett az orosz írószövetség elnöke, bejárta Nyugat-Európát, s a „közeli külföld”, többek között Magyarország egyetemét. Kortársa, Viszockij a moszkvai Taganka Színház sokat foglalkoztatott, ünnepelt színész-énekesé lett, hogy lekössék világjáró energiáit, s a színházorvos felügyelete mérsékelje az önpusztító életvitelt. Mindketten érezték, hogy ez a leláncolt *kutya-szerep* a kitiüntetett fizikai ellátásuk mellett a művészet lelki pusztulásához vezet, amelyből „bordáikat törve” is ki kell menekülni „a viharba”. A *hiteles* embernek – s ők a költészetük eszmeiségével életükben is azonosulva ezek – nincs más választása (vö. TÖRÖK: 2000. 102–133).

Ratkó fordításában a „*kutya*”-metafora a szabadságáért küzdő költő alanyi hasonlójaként a láncra vert kutya végső menekülésével érzékelteti a sorskérdés hiteles emberhez méltó megoldását. A harmadik versszakban a kaszás halál alárendelt szintaktikai tulajdonítója a kutya képe: „Nincs felelet. De én tudom, kint áll, / aki nem tart a *leláncolt ebektől*”. A magyar versszövegben csak az utolsó versszak igei és főnévi metaforáiból bontakozik ki egyértelműen a pragmatikai *én* és a „*kutya*” metaforikus érintkezése. A költő, a hiteles ember, a halál közeledtekor is csak a szabadságot választhatja a kényelemmel bélelt szolgaság helyett:

(...)
Elnyüvöm a nehéz ezüst nyakörvet,
s a vastag aranyláncot átharapva,
betöröm a palánkot, hogy kitörjek
összezúzott bordákkal a viharba!

Különösen hatásos a fordításban az utolsó sor „*betöröm, hogy kitörjek*” ellentéte mind a cselekvés iránya, mind a „*tör*” igének a konkrét és elvont lexikális jelentése mentén. Ha a vers elején a fordítás veszített a „*kutya*”-metafora orosz konnotációinak általánosításával, itt gazdagodott a csattanós képi lezárás segítségével. A „*nehéz ezüst nyaköv*” és a „*vastag aranylánc*” szövegszerkezetek orosz szövegben nem szereplő, de a szövegkontextusba nagyon is beleillő jelzői az akkori és mai újjazdagok státuszszimbólumként viselt ékszereire közvetlen, s átvitt értelemben is jelentésszerű célzást tesznek (vö. TOLCSVAI NAGY: 1996. 108–128).

Vessük össze Ratkó fenti fordításával Viszockij képi megoldásait az utolsó versszakban az orosz eredeti versszöveg szó szerinti fordítása segítségével:

[Elkoptatom az ezüst nyakörvet,
És átharapom az aranyláncot,
A kerítésen át bevezem magam a bogáncsosba, s
Bordáimat törve – kirohanok a viharba!]

Az *Amikor a dal...* fordításán keresztül Viszockij erős sugárzó „*kutya*”-metaforája 1988-ban új energiákat ad a saját küzdelmében kifulladásos Ratkónak. Egy saját maga által is jól ismert képi világban a kornak és a műfajnak mind szemantikai, mind nyelvi stílusjegyeit magyarul jól adaptálva, aligha tagadható, hogy ne a saját gondolatai megújult folytatását látta volna Ratkó e dalszövegben. Tudjuk, hogy Dinnyés József, a Viszockijnak alkataban is megfelelő kortárs magyar énekes és „daltulajdonos”, ekkor Ratkó barátja, s eszmei társa volt. Az ő dalszövegeinek stílusa is mintául szolgált az élet értelmét kereső, a filozofikus témáknak a hétköznapi nyelvi és képi világ patoszmentes megszólaltatásához. Ahogy Viszockij tette – kocsmákban, klubokban is énekelhető módon – beszélt nyelvi, a szlengbe áthajló, nyelvi poénokra építő magyar nyelvű visszaadása Ratkó alkatahoz is közelálló volt. Ennek a stílusnak tökéletességre vitt példája a második „*kutya*”-metaforára épülő Viszockij-fordítás, a *Dal a sorsról...*

A refrénekekkel és hosszú – rövid versszakokkal tagolt versben a lírai én harcát saját sorsával úgy ábrázolja a költő, mintha a sors egy kóbor kutya lenne, amelytől nem tud, de nem is akar szabadulni. Kettejük történetének egy-egy sorsdöntő szituációját az orosz szöveg úgy meséli el, hogy a kóbor kutya kétszeresen a sors metaforája: maga is a Sors névre hallgat. A szituációk között a visszatérő refrén is egyértelmű célzást, utalást tartalmaz, amelyből kiderül, hogy a kutyát a gazdája, megsokallva a dolgot, minduntalan a sintérhez, a *nyúzóhoz* akarja vinni. A refrén magyar szövegéből az oroszral ellentétben nem derül ki rögtön, hogy itt nem annyira embert felakasztó *hóhérról*, hanem az állatot kiirtó *sintérről* van szó. A refrén orosz kulcsszavát – mint mi is a szó szerinti fordításban – *nyúzó*nak adja meg a szótár. A szituációk elemzése előtt vessük össze Ratkó apró módosításokkal négyszer ismétlődő refrénfordítását a szó szerinti orosz szövegjelentéssel:

Meglehet, öregszem.
Hóhért keressek?
Kösse föl, de menten –
s aztán fizessenek?!

Viszockijnál:

[Azt hiszem, öregszem, –
Megyek a nyúzóhoz...
Húzza fel a rúdra,
Én megfizetem.]

A „kutya”-metafora szemantikája kapcsán fontos szerepe van az orosz versszakok szerkezeti tagoltságának, szövegképbeli elhelyezkedésének, a sorok számának, s a hosszúságot megadó szótagszámnak. Viszockij versének műfajilag megkülönböztető jegye, hogy *énekvers, dalszöveg*, nem pedig szemmel való befogadásra szánt könyvvers. Az epikus történetmondásnak és a dallamíveknek megfelelően a verssorok hosszával is szolgálja a szemantikai tagolást. Egy négysoros 15 – 14 – 15 – 14 szótagú szakaszt egy nyolcsoros 6 – 6 – 6 – 5 – 6 – 6 – 6 – 5 szótagszámú versszak, végük a fenti négysoros 6 – 5 – 6 – 5 szótagszámú refrén zárja. Ezek a szekvenciák négyszer ismétlődnek. Az eredeti szövegelrendezésben a refrén mindig beljebb kezdődik, a nyolcsoros szövegrész „szövegtükre” után található. Ez a tagolás nem marad meg Ratkó fordításában. Nála a hosszú soros szekvenciakezdő versszakból – a magyar verstani hagyományokhoz illeszkedően – két négysoros lesz 8 – 7 – 8 – 7 szótagszámmal. A nyolcsoros változatlan marad, s a négysoros refrén szintén balra zár, nem tolódik beljebb a szövegben. Az orosz versszakok tagolása, ahogy a szögletes zárójelben a szó szerinti magyar fordítás is mutatja, a dallamkövetés mellett azt a funkciót betölti, hogy a „kutya”-metafora, szituatív szemantikai síkját elkülönítse a pragmatikai *én* párhuzamosan futó szerepének megrajzolásától, s végül a konklúziótól a tréfába öntött helyzetmegoldás refrénbeli csattanójától.

Ratkó fordításában több általános vonása van a „kutya”-metafora megjelenítésének, amely Viszockij technikájától eltérő. Az egyik ilyen a metafora megfejtésének „kikotyogása”. Ez a fordítóknál azért fordulhat elő, mert az idegen nyelvi szövegértés sikerélménye elfedi az eredeti szöveg születésének, a képek fokozatos kibontakozásának, felépülésének alkotói alázattal történő követését. Az első szituációban Ratkó máris elárulja, hogy a kutya képében a lírai *én* „végzetéről” van szó, ugyanakkor sokáig lebegteteti a *kutya* és a *sors* érintkezési pontjait. Nála csak a második versszak végi igei metaforákból derül ki, hogy egy kutyáról beszél.

Ratkó fordításában:

Bárhová is tér a lélek,
bárhová leszek magam,
végzetem mögöttem lépked
beteg szánalmasan.

Megdobáltam őt kövekkel,
de a térdemhez lapul,
s néz könnyörgő, nagy szemekkel,
nyelve-lógva, nyálasan.

Viszockij dalszövege már az elején világossá teszi a „kutya”-metafora tartalmát a beszélő, magában is metaforikus névadással: a kutya neve Sors. (Itt még nem a Végzet,

ahogy Ratkó megelőlegezi a későbbi szerep- és névváltozást). Meg kell jegyeznünk az orosz nyelv grammatikai *nem*-kategóriája önmagában is ráutaló anafora, mely metaforikus szerepet tölthet be. A szemantikai tartalom lebegtetését ezért sem teszi az orosz a magyar nyelvhez hasonlóan lehetővé. Viszockij dalszövegének szó szerinti fordítása:

[Bárhová is rejtem lelkem, bárhová is fordulok,
Mögöttem egy kutya – Sorsom, elesettem, betegem, –
Kövekkel hajigáltam, de a térdemhez lapul,
Néz, a szeme majd kiesik, s nyála folyik szakadatlanul.]

A második szekvenciában a kutya a költői *én* sorsának módosulásaként a Jószerencse képét ölti fel. A kutyára vonatkozó szituáció Ratkó tagolásában az ötödik, hatodik versszakba kerül. Az áthallás a *kutya* és a *sors*, majd az új névadás szerint a jóra fordult sors, a *szerencse* (Fortuna) között a jóllakottságban elhallgató *lelkiismeret* jelentéstartomával egészül ki. (Vessük össze az előző vers *arany és ezüst nyakörveinek* hasonló metaforikus tartalmát):

Megfogadtam annyiszor,
köpök rá, odahagyom,
de sajnálom őt nagyon,
hízelve bókol.

Kezdtém akkor szájalomból
etetgetni Fortunát.
Mikor megtömi magát,
heverészik, horkol.

Viszockijnál a Sors mint kutyanév, s a névmási, melléknévi anaforák folyamatossá teszik a konkrét tartalmi visszacsatolást:

[Megfogadtam annyiszor, hogy köpök a Sorsra,
De sajnálom éhes fajtáját – hízeleg, barátokzik, –
Ekkor szájalomból etetni kezdtem Fortunát –
Ő meg, ahogy jóllakik, mindegyre csak alszik.]

A harmadik szekvencia „*kutya*”-metaforájának szemantikai tartalma a pragmatikai *én alkoholhoz* való viszonyát, a pokollal szemben az alkoholból merített bátorságát érzékelteti. Ratkó fordítása egyértelmű utalást tesz erre:

Néhanapján a fejemet
a hőség majd szétveti,
ilyenkor hátrál a sorsom,
holtra válva jajgat.

Egy pohár bort adtam neki
azért, hogy bátrabb legyen.
Pohár nélkül nem bírja ki
azóta – s abajgat:

Ratkó itt az a *hőség* első szótári jelentésénél megállt, holott a szöveg ok-okozati összefüggése mellett a szözerkezet vonzatszintje is a második, az általunk szó szerinti fordításban megadott *pokol* jelentést követelné meg. Ratkó szövegében „*a fejemet a hőség majd szétveti*” képből közvetlenül az alkohol hatását érezzük tartalmi hasonlított-nak. Viszockijnál másról van szó:

[Vannak napok, mikor a fejemet olyan pokolba dugom,
Hogy a Sors is hátrálni kezd ijedten, elsápadva, –
Egyszer bátorításként egy pohár bort öntöttem Fortunába –
Azóta, ha nincs pohár bor, így morog rám folyton:]

A „*kutya*”-metafora folytatása a következő nyolcsoros első fele. A sors részegen azt hajtogatja, amit a költő is tud: ha Nyugatra születik, nem oroszföldre, övé lehetne a világhír, s vele együtt a gazdagság, a jólét. Tehát inni kell, ha *erre* a pokolra nem akar gondolni, vagyis itatnia kell a sorsot:

felkopik az állam!...
New York városában
járhatnék bundában,
dukálna brokát...
Lábam a bakancsba,
sorsom a nyakamba,
s vonzsolom magammal
hegyen-völgyön át.

Viszockij szövege szó szerint „*részegesnek*” nevezi a sorsot:

[Egy falat – nem falat!
New York városában
Nyércbundában járnék,
Brokátot viselnék!..
Én meg – böcskort a lábra,
Sorsot – botom kampójára
Hegyre fel, völgybe le
Cipelem a részegest.]

Az utolsó, negyedik szekvenciában a „*kutya*”-metafora jelentése a Végzet. A metaforikus sík ugyanazt a szemantikai tartalmat hordozza, mint amelyet Ratkó *Fegyvertele-nül* verse az öntörvényű fegyverekről, s a pusztító emberről üzen: az ember saját pusztulásának eszközét önmaga hozza létre. A „*fegyvert*” *harci ebként* maga neveli fel – írta Ratkó. Viszockijnál az alkohol az, ami itt a pusztulás fegyvere. Ezt a jelentést az ellenséges fegyver fogalmának kiterjesztésével Ratkó verse is tartalmazza. A szlengből vett jelzők, ha nem is ugyanott, a magyarban is pontosan kompenzálják egy-egy orosz rétegnyelvi szó eredeti stílustulajdonítását:

Egyszer aztán véletlenül
többet adtam innia.

Jött, a rusnya, torz pofával,
megrohant a sorsom.

Becsmérelt és átkozott és
megperdült nagyhirtelen,
hátról ugrott nekem,
markolászta torkom.

Ratkóval szemben Viszockijnál csak itt jelenik meg a Végzet mint a sors legrosszabb fajtája. Ratkó a fordítás végleges szövegében ennek ismeretében „vitte előre” már az első szekvencia kezdősoraiba a Sors helyett a Végzet megnevezést, s így elveszítette a fokozás, gradációs lehetőségét, amelyet a Viszockij-vers „*kutya*”-metaforáinak tartalmi változásai az oroszban magukban rejtettek:

[Egyszer véletlenül túlitattam a Sorsot –
Tántorogva ment el, eltorzult a rusnya, –
Szemtelen volt, kötekedett, s Végzetként tért vissza –
Hátról rám ugrott, s az ádámcsutkámat elkapta.]

Az utolsó refrént megelőző nyolcsoros Viszockij Ratkóhoz hasonlóan megérzi, hogy a halállal, a pusztulással szemben önmagunk belső fegyverét magunknak kell megteremtenuünk, amikor – Ratkó szavaival – „*nyakunkról álmodik a hóhér*”. Az a körülmény, hogy mindkettejük életében ez a felismerés későn jött el – a test gyöngesége a lélek akaratának már nem engedelmeskedett –, az egyéni tragédián túl a magyar és az orosz költészet nagy vesztesége. Ratkó így fejezi be a „*kutya*”-metaforát:

Most alatta nyögve,
kékülök hörögve,
rémülten nyökögve,
sikoltok vadul:
Ne szorítsd a torkom!
ne szorítsd a torkom!
ne szorítsd a torkom!
megfullad a dal!

Viszockij eredeti szövegében a három ismétlődő ellipsis még jobban visszaadja a kétségbeesett kiáltás indulatát:

[Szenvedek alatta,
Nézd – kékre váltam,
Sátánná változva
Futtomban ordítom:
„Csak a torkomat ne,
Csak a torkomat ne,
Csak a torkomat ne, –
Meghal a dalom!”]

Összegzés

Elemzésünkben arra tettünk kísérletet, hogy egyetlen rendszerben vizsgáljuk meg Ratkó József költészetének egy immutációs retorikai alakzatát, a „kutya”-metaforát saját versei és műfordításainak keretei között. A fordítások életműbeli szerepét nézve látjuk, hogy a fordítás horizontális síkon elképzelhető jelen idejű funkciói közül kettő mindenképp teljesül: Az egyik a *művészi alkotás* funkciója. Ratkó a versfordítást költői cselekvésnek, művészi tettnek tekintette, hiszen Viszockij versei saját eszmerendszerével azonos tartalmi síkok kibontására adtak alkalmat. A másik műfordításokra jellemző funkció, amelyet a két itt tárgyalt versfordítás betöltött: a *hiánypótló, kiegészítő szerep*. Ratkó saját lírájában a „kutya”-metafora különböző szemantikai mezőit szervesen kiegészítik a Viszockij-fordításokban fellelt újabb jelentéstartalmak, amelyek mindvégig egyetlen ratkói alaptémát tesznek sokoldalúan szemléletessé: a *szabadság*, a szabadságért folytatott harc, a bátorság, a meg-nem-alkuvás témáját. Minden e témakörben általunk is tárgyalt vers annak megvallása, hogy a belső függetlenség kivívása a *homo ethicus* egyetlen vállalható, hiteles magatartása.

A *metafora* szemantikai tartalmának dinamizmusára nézvést bizonyító erővel példázták a versek, hogy a metafora mint nyelvi jel, a kifejezés és a tartalom kapcsolatának viszonylagos állandóságán alapul, jelentésátvitelt jelent. Arra utal, hogy a jelentést az egyik tárgyról a másikra viszi át a költői kép, így lesz a nyelvi jel megkülönböztető jele a dinamizmus, egy szemantikai folyamat, az új megnevezés folyamatának mozgása (vö. FÓNAGY: 1999. 129). A grammatikai motiváltság, a grammatikai struktúra megadása nélkül a metafora nem interpretálható. Ez a fordításokra különösen érvényes. A metaforában szemantikai azonosítás van: a metaforikus újrajelölés, jellé válás során egy jel kifejezés- és tartalmi síkjával (relációrendszerével) együtt egy új relációrendszer első tagjává, vagyis kifejezéssíkjává válik, a közös kifejezéssík alatt két különböző tartalmat egyesít (GÁSPÁRI: 2001. 25). A metafora szemantikai tendenciái koronként, egyénekenként változók. Ratkó és Viszockij egy korban éltek, a „kutya”-metafora hasonlója, s alapvetően a hasonlítottja mindkettejüknél ugyanaz, ám a jelentés minden eleven, új nyelvi megvalósulása szükségképpen *konkrét*, mivel új oldalról közelíti meg a tárgyat, a *szabadság témáját*. A metafora mindig kétszeresen kifejező: a jelentésátvitel gondolatokat ébreszt, de ezen túl a *gondolatmenet* mint kifejező mozgás, mint szemantikai gesztus önmagában is jelentős (vö. FÓNAGY: 1999. 151-165). A kérdéskör vizsgálata, a „kutya”-metaforára épülő alakzatok körbejárása számunkra mégis akkor kapja meg igazi funkcióját, ha a nyelvben testet öltött költői szándék, életélmény befogadói horizontját általa némiképp sikerült tágtania.

Irodalomjegyzék

FÓNAGY IVÁN:

1999. *A költői nyelvről*. Corvina. Budapest.

GÁSPÁRI LÁSZLÓ:

1996. Egy új retorika- és stfluselmélet vázlata. In: Szathmári István (szerk.): *Hol tart ma a stilsztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

2001. *A funkcionális alakzatelmélet néhány kérdése*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

GÖRÖMBEI ANDRÁS:

1996. Indulatos jegyzetek Ratkó József születésnapján. *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* 1996/3. 386-390.

JÁNOSI ZOLTÁN:

1999. A drámába nőtt idő. A népballada funkciói Ratkó József verseiben. *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* 1999/4. 477-490.

KONDOR JENŐ:

1993. *A félelem és a remény költészete. Ratkó József.* Nagykálló, Városi Könyvtár.

MÁRKUS BÉLA:

1994. A múlt nem mutatvány. In: Ratkó József: *Új évszak kellene.* Összegyűjtött versek. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc. 295-303.

NÉMETH G. BÉLA:

1998. *Írók, művek, emberek.* Krónika Nova Kiadó, Budapest, 211-222.

RATKÓ JÓZSEF:

2000. *Ratkó József összes művei I.* (szerk. Babosi László) Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR:

1996. *A konnotáció kategóriája a stílusértelmezésben.* In: Szathmári István (szerk.): *Hol tart ma a stilisztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

TÖRÖK ENDRE:

2000. *Ki a szabad?* Kairosz Kiadó. Budapest.

MELLÉKLET

Vlagyimir Viszockij

Когда я отпою и отыграю...

Когда я отпою и отыграю,
Где кончу я, на чем – не угадать?
Но лишь одно наверное я знаю:
Мне будет не хотеться умирать!

Посажен на литую цепь почета,
И звенья славы мне не по зубам...
Эй, кто стучит в дубовые ворота
Костяшками по кованым скобам!..

Ответа нет, – но там стоят, я знаю,
Кому не так страшны цепные псы.
Но вот над изгородью замечаю
Знакомый серп отточенной косы...

Я перетру серебряный ошейник
И золотую цепь перегрызу,
Перемахну забор, ворвусь в репейник,
Порву бока – выбегу в грозу!

1973

Amikor a dal...

(Ratkó József fordítása, 1988. január)

Amikor a dal s a játék véget ér,
mi ér véget akkor, mit végeztem?
Egyet tudok, s azt nem adnám semmiért:
elpatkolni soha se lesz kedvem.

Nem lehet a tisztelet bilincset
gyöngre foggal magamról lerágnom.
Ki rángatja a tölgykapu kilincset?
Ki dörömböl csonttal a vaspánton?

Nincs felelt. De én tudom, kint áll.
aki nem tart a leláncolt ebektől,
s látom, a palánk fölött, amint vár,
kaszájának éles fénye dereng föl.

Elnyívöm a nehéz ezüst nyakörvet,
s a vastag aranyláncot átharapva,
betöröm a palánkot, hogy kitorjék
összezúzott bordákkal a viharba!

[Amikor kifogyok a dalból, s a játékból...
(Szó szerinti fordításban)]

Amikor kifogyok a dalból és a játékból,
Hol fejezem be és min – ki fejti meg?
De egyet teljes bizonyossággal tudok:
Nem akaródnak majd meghalni!

A tisztelet öntöttvas láncára vertek,
S a dicsőség láncszemeivel nem bír a fogam...
Hé, ki döngeti a tölgyfa kapu
Kovácsolt kopogatóját lábszárcsontokkal!..

Nincs válasz, – de ott áll, tudom,
Az, aki nem tart a láncra vert kutyáktól.
De a sövény fölött most észreveszem
A kifent kasza ismerős pengeélest...

Elkoptatom az ezüst nyakörvet,
És átharapom az aranyláncot,
A kerítésen át beveszem magam a bogáncsosba, s
Bordáim törve – kirohanok a viharba!]

Vladimir Vaszockij

Песня о Судьбе

Куда ни втисну душу я, куда себя ни дену,
За мною пес – Судьба моя, беспомощна больна, –
Я гнал ее камнями, но жметса пес к колену –
Глядит, глаза навывкате, и с языка – слюна.

Морока мне с нею –
Я оком грустнею,
Я ликом тускнею
И чревом урчу,
Нутром коченею,
А горлом немею, –
И жить не умею,
И петь не хочу!

Должно быть, старею, –
Пойти к палачу...
Пусть вздернет на рею,
А я заплачу.

Я зарекался столько раз, что на Судьбу я плюну,
Но жаль ее, голодную, – ласкается, дрожит, –
Я стал тогда из жалости подкармливать Фортуну –
Она, когда насытится, всегда подолгу спит.

Тогда я гуляю,
Петляю, вихляю,
Я ваньку валяю
И небо копчу.
Но пса охраняю,
Сам вою, сам лаю –
О чем пожелаю,
Когда захочу.

Нет, не постарею –
Пойду к палачу, –
Пусть вздернет скорее,
А я приплачу.

Бывают дни, я голову в такое пекло всуну,
Что и Судьба попятится, испуганна, бледна, –
Я как-то влил стакан вина для храбрости в Фортуну –
С тех пор ни для без стакана, еще ворчит она:

Зауски – ни корки!
Мол, я бы в Нью-Йорке
Ходила бы в норке,
Носила б парчу!..
Я ноги – в опорки,
Судьбу – на закорки, –
И в гору и с горки
Пьянчугу влачу.

Когда постарею,
Пойду к палачу, –
Пусть вздернет на рею,
А я заплачу.

Однажды пере-перелил Судьбе я ненароком –
Пошла, родимая, вразнос и изменила лик, –
Хамила, безобразила и обернулась роком, –
И сзади, прыгнув на меня, схватила за кадык.

Мне тяжело под нею,
Гляди – я синею,
Уже сатанею,
Кричу на бегу:
«Не надо за шею!
Не надо за шею!
Не надо за шею, –
Я петь не смогу!»

Судьбу, коль сумею,
Снесу к палачу –
Пусть вздернет на рею,
А я заплачу!

1976

[Dal a Sorsról...

(Szó szerinti fordításban)

Bárhová is rejtem lelkem, bárhová is fordulok,
Mögöttem egy kutya – Sorsom, elesettem, betegen, –
Kövekkel hajigáltam, de a térdemhez lapul,
Néz, a szeme majd kiesik, s nyála folyik szakadatlanul.

Csak zürjeim vannak velem –
Szemem könnytől árad,
Orcám elszürkül,
A gyomrom is remeg.
A belsőm elzsibbad,
A hangom elakad,

Élni sem tudok,
Énekelni sem akarok!

Azt hiszem, öregszem, –
Megyek a nyúzóhoz...
Húzza fel a rúdra,
Én megfizetem.

Megfogadtam annyiszor, hogy köpök a Sorsra,
De sajnálom éhes fajtáját – hízeleg, barátkozik, –
Ekkor szánalomból etetni kezdtem Fortunát –
Ő meg, ahogy jóllakik, mindegyre csak alszik.

Ilyenkor sétálok,
Tengek-lengek,
Lopom a napot
És istentelenkedek.
De őrzöm a kutyát,
Magam vonítok, ugatok –
Amiről csak akarok,
Amikor csak akarok.

Nem, nem öregszem, –
Megyek a nyúzóhoz...
Húzza fel, de menten,
Én kifizetem.

Vannak napok, mikor a fejemet olyan pokolba dugom,
Hogy a Sors is hátrálni kezd ijedten, elsápadva, –
Egyszer bátorításként egy pohár bort öntöttem Fortunába –
Azóta, ha nincs pohár bor, így morog rám folyton:

Egy falat – nem falat!
New York városában
Nyércbundában járnék,
Brokátot viselnék!..
Én meg – bocskort a lábra,
Sorsot – botom kampójára
Hegyre fel, völgybe le
Cipelem a részegest.

Mikor megöregszem, –
Megyek a nyúzóhoz...
Húzza fel a rúdra,
Én megfizetem.

Egyszer véletlenül túlitattam a Sorsot –
Tántorogva ment el, eltorzult a rusnya, –
Szemtelen volt, kötekedett, s Végzetként tért vissza –
Hátulról rám ugrott, s az ádámcsutkámát elkapta.

Szenvedek alatta,
Nézd – kékre váltam,
Sátánná változva
Futtomban ordítom:
„Csak a torkomat ne,
Csak a torkomat ne,
Csak a torkomat ne, –
Meghal a dalom!”

A Sorsot, ha bírom még,
Nyúzóhoz viszem –
Húzza fel a rúdra,
Jól megfizetem!]

Dal a sorsról

(Ratkó József fordítása, 1988. január)

Bárhová is tér a lélek,
bárhová leszek magam,
végzetem mögöttem lépked
betegen szánalmasan.

Megdobáltam őt kövekkel,
de a térdemhez lapul,
s néz könnyörgő, nagy szemekkel,
nyelve-lógva, nyálasan.

Sok a gondom véle,
szemem vált sötétre,
orcám feketére,
gyomrom kifordul,
mellem meghidegszik,
torkom is betegszik,
már élnem se tetszik,
hangom kicsorbul.

Meglehet, öregszem.
Hóhért keressek?
Kösse föl, de menten –
s aztán fizessek?!

Megfogadtam annyiszor,
köpök rá, odahagyom,
de sajnálom őt nagyon,
hízelve bókol.

Kezdték akkor szánalomból
etetgetni Fortunát.
Mikor megtömi magát,
heverészik, horkol.

Ilyenkor sétálok,
csavargok, kószálok,
összevissza járok,
lopom a napot,
de őrzöm az alvót,
csaholok, acsargok,
helyette vicsorgok,
mikor akarok.

Nem, én nem öregszem,
hóhérhoz megyek,
kösse föl de menten,
és én fizetek!

Néhanapján a fejemet
a hőség majd szétveti,
ilyenkor hátrál a sorsom,
holtra válva jajgat.
Egy pohár bort adtam neki
azért, hogy bátrabb legyen.
Pohár nélkül nem bírja ki
azóta – s abajgat:

felkopik az állam!...
New York városában
járhatnék bundában,
dukálna brokát...
Lábam a bakancsba,
sorsom a nyakamba,
s vonszolom magammal
hegyen-völgyön át.

Mikor megöregszem,
hóhérhoz megyek.
Kösse föl, de menten,
aztán fizetek!

Egyszer aztán véletlenül
többet adtam innia.
Jött, a rusnya, torz pofával,
megrohant a sorsom.

Becsmérelt és átkozott és
megperdült nagyhirtelen,
hátról ugrott nekem,
markolászta torkom.

Most alatta nyögve,
kékülök hörögve,
rémülten nyökögve,
sikoltok vadul:

Ne szorítsd a torkom!
ne szorítsd a torkom!
ne szorítsd a torkom!
megfullad a dal!

Sorsomat, bizonynal
hóhérhoz viszem.
Kösse föl azonnal,
jól megfizetem!

DOG METAPHORS IN THE POETICAL WORLD OF JÓZSEF RATKÓ

ERZSÉBET CS. JÓNÁS

The author offers a survey of the role and functions of the dog metaphor in poetical works by József Ratkó. The metaphorical characteristics are then compared with some features of the works of Vladimir Visocki.